

Pratarmė

Šis žurnalo *Acta Academiae Artium Vilnensis* numeris skirtas intriguojančiai ir daugialypei temai – vizijų, legendų, sapnų ir fantazijų atspindžiams mene. Geografinė temų aprėptis apima Europos daile, daugiausia dėmesio skirta lietuviškajam jos segmentui. Publikacijose nagrinėjamų kūrinių chronologija – nuo XVI a. iki šių dienų.

Visų laikų meninėje kūryboje labai svarbus vaidmuo tekdavo dailininko vaizduotei – iš jos kyla kitokia, meninė, realybė, netapati regimojo pasaulio realizmui. Kartais šią vaizduotę sužadindavo mitų ir legendų tekstai, kartais – religinės dailės siužetai, susiję su anapusbės patirtimis, dvasiiniais regėjimais. Tiek pasaulietinėje, tiek sakralinėje dailėje nereta ir sapnų tema, susijusi tiek su paties dailininko sapnais, tiek su menininko pastangomis įvaizdinti kitų asmenų patirtus regėjimus ar sapnus.

Lietuvos kultūroje rasime įvairiausių šios temos aspektų – tai ir istorinei lietuvių savimonei reikšmingos legendos apie didžiojo kunigaikščio Gedimino susapnuotą geležinį vilką ir Vilniaus įkūrimą bei kitų mitų, legendų, padavimų ir pasakų atspindžiai dailėje, ir krikščioniškajai ikonografijai būdingos vizijų bei sapnuose patirtų pranašysčių scenos, gausiai vaizduotos bažnyčių sienų tapyboje ir altoriniuose paveiksluose, ir XIX a. pab. – XX a. meninėje kūryboje prasiveržusi fantastikos bei misticizmo srovė.

Leidinyje publikuojami įvairių autorių – meno istorikų ir dailininkų – tekstai paliečia gan įvairius vizionieriškumo, legendų ir sapnų bei dailės sąlyčio klausimus. Pagal pobūdį publikacijos suskirstytos į mokslinius straipsnius, o leidinio gale skelbiami rašytiniai šaltiniai. Atsižvelgiant į temas, moksliniai straipsniai savo ruožtu sugrupuoti į kelias dalis. Pirmoji publikacijų grupė skirta mitų ir legendų įvaizdinimo pasaulietinėje dailėje temai. Dvilės Barcytės ir Ievos Burbaitės straipsnyje „Gedimino sapnas dailėje: politinis ir kultūrinis kontekstas“ nagrinėjama jau minėto mito apie Lietuvos sostinės Vilniaus įkūrimą ikonografija, aptariamas siužeto susiformavimo istorinis kontekstas, nagrinėjami politiniai ir kultūriniai aspektai,

turėję reikšmės Gedimino sapno vaizdavimo tradicijai susiformuoti ir kaitai dailės kūrinuose, išryškinama šio motyvo svarba formuojantis moderniajai lietuviškajai tapybei. Joanos Vitkutės straipsnis „Miegas, mitai ir alegorijos paveiksle *Amūras* iš Lietuvos nacionalinio dailės muziejaus kolekcijos“ skirtas vieno paveikslo ikonografiniai analizei. Tai prancūzų dailininko François Lemoyne'o (1688–1737) 1729 m. nutapyto paveikslo kartotė. Specifinei paveikslo ikonografijai pažinti pasitelkiama miegančio Amūro įvaizdžio ištakų, simbolikos ir meninių interpretacijų istorija. Subtiliai antikinės mitologijos ir moralinės alegorijos tradicijas jungiantis įmigusio Amūro paveikslas, straipsnio autorės nuomone, drobėje tampa sudėtingo žmogaus jausmų pasaulio metafora. Jolitos Liškevičienės straipsnyje „Mikalojus Kristupas Radvila Našlaitėlis ir *Arbor Humanae Vitae*: apmąstant žmogaus gyvenimą“ plačiau pristatoma ir nagrinėjama Lietuvos menotyroje iki šiol nežinoto grafikos lakšto ikonografija. Tai pagal LDK didiko Mikalojaus Kristupo Radvilos Našlaitėlio sumanymą nyderlandų graverio Theodooro Galle išraižytas grafikos kūrinys, sukurtas rengiant spaudai Radvilos *Kelionės po Jeruzalę* aprašymą. Autorė atskleidžia raižinyje persipinančias kelias temas, apimančias žmogaus gimties, gyvenimo, mirties ir amžinojo gyvenimo viziją, taip pat paties Radvilos gyvenimo istoriją, to laiko žmogaus gyvenimo vertybes, jų santykį su Šv. Raštu ir mąstymais apie amžinybę. Šios grupės straipsnius užbaigia Rasos Janulevičiūtės publikacija „Vario kalno valdovės virsmas: *Malachitinė dėžutė* pasaulinėje EXPO'70 parodoje Osakoje“, skirtas 1970 m. pasaulinėje EXPO parodoje Japonijoje eksponuotai *Malachitinei dėžutei*. Sovietų Sąjungos paviljono ekspozicijos kontekste lietuvių menininkų sukurta *Malachitinė dėžutė* išsiskyrė originalia estetika, joje atsiskleidė savitas ją kūrusių menininkų braižas. Straipsnyje siekiama atkurti *Malachitinės dėžutės* ekspozicijos dizainą, nustatyti jos vietą Sovietų Sąjungos paviljone, aptarti dizaino koncepciją ir atskirus kūrinius, išryškinti ekspozicijos dizaino sąsają su legendinės Vario kalno valdovės, Malachitinkės, Malachito tarnaitės, Žaliaakės akmeninės mergelės įvaizdžiu.

Antra publikacijų grupė skirta sapnams ir vizijoms perteikti sakralinėje dailėje. Tojana Račiūnaitė straipsnyje „Pasijų Vaikelis Vilniaus Šv. Teresės bažnyčios koplyčioje“ atkreipia dėmesį į neseniai restauratorių

atrastą kūrinių – Vilniaus Šv. Teresės bažnyčios Dievo Apvaizdos (vėliau – Švč. Mergelės Marijos Gerosios Patarėjos) koplyčioje buvusį Vaikelio Jėzaus, laikančio kančios įrankius, atvaizdą. Straipsnio autorė plačiau aptaria Vaikelio Jėzaus su kančios įrankiais motyvą kaip iš esmės sapnišką, metaforišką, vizijai artimą reginį, pristato jo ikonografinę genezę, rekonstruoja šio motyvo reikšmę bendresniame bažnyčios dekoru ikonografiniame kontekste. Straipsnyje bandoma pagrįsti prielaidą, kad XVIII a. antros pusės bažnyčios polichromija buvo glaudžiai susieta su altorių titulinų atvaizdų ikonografija. Birutės Valečkaitės straipsnyje „Vizijos ir sapnai šv. Domyko ikonografijoje. XVI–XVIII a. Vilniaus dominikonų ir pranciškonų dailės atvejai“ analizuojama sapnų ir vizijų tema Pamokslininkų ordino įkūrėjo šv. Domyko (Domingo de Caleruega, apie 1174–1221) ikonografijoje. Straipsnis parengtas XVI–XVIII a. Vilniaus pranciškonų ir dominikonų vienuolynų aplinkoje sukurtų dailės kūrinių analizės pagrindu. Lyginant atvaizdus su juos įkvėpusiais pasakojimais, užrašytais šventojo biografijoje ir legendose, įvardijami skirtingi sapnų ir vizijų vaizdavimo būdai: pasakojimo pristatymas per šv. Domyko atributus, Pamokslininkų ordino veiklą simbolizuojančią šventojo figūrą arba „čia ir dabar“ vykstančios vizijos kompozicijas. Atkreipiant dėmesį į šv. Domyko figūros komponavimą analizuojamuose kūriniuose, aptariamas šventojo vaidmuo sapnų ir vizijų atvaizduose. Lietuvos dailės paveldui skirtas ir Sigitos Maslauskaitės-Mažylienės straipsnis „Ar jėzuitai regė vizijas? Musninkų šv. Ignaco Lojolos paveikslas“. Publikacijoje pristatomas anksčiau netyrinėtas Šv. Ignaco Lojolos atvaizdas, sukurtas 1901 m., nagrinėjama jo genezė, aptariama barokinė vizijų bei ekstazių ikonografija, svarstoma, kokią įtaką architektūrai ir menui darė žymiausias šv. Ignaco Lojolos kūriny *Dvasinės pratybos* (1535–1548). Iš esmės vieno paveikslas istorijai ir turinio analizei skirtas ir šio leidinio sudarytojos Rūtos Janonienės straipsnis „Napoleono Ylakavičiaus paveikslas *Kristaus gundymas*: gėrio ir blogio kovos vizija“. Jame aptariamas Lietuvos XIX a. dailininko Napoleono Ylakavičiaus (1811–1861) paveikslas, iki šiol žinotas tik iš paminėjimų literatūroje. Šiuo metu paveikslas buvimo vieta nežinoma, tad išlikusi jo nuotrauka yra vienintelis ikonografinis šaltinis, suteikiantis galimybę plačiau aptarti šį Ylakavičiaus kūrybos kontekste

išskirtinį kūrinį. Paveiksle įkūnytos idėjos aptariamos išryškinant jų ryšį su dailininko pasaulėžiūra.

Trečia publikacijų grupė skirta pačių dailininkų sapnų ir regėjimų temai. Giedrė Mickūnaitė straipsnyje „Albrechto Dürerio *Sapno realizmas*“ atkreipia dėmesį į Vakarų dailėje bene pirmąjį tikro sapno vaizdą. 1525 m. dailininko sapną perteikiančią akvarelę ir atpasakojimą autorė nagrinėja vienalaikiame Renesanso žinių, regos ir vaizdo sampratų kontekste, pristato šio sapno istorinį kontekstą, apžvelgia ankstesnes kūrinio interpretacijas. Tuo tarpu Skaidra Trilupaitytė straipsnyje „Už laiko ribų: *Sapnavau Japoniją*“ aptaria sapnus šiuolaikinio lietuvių menininko Mindaugo Lukošaičio kūryboje. Į jo piešinių ciklą *Sapnavau Japoniją* straipsnio autorė žvelgia per siaubo literatūros klasiko Howardo Phillipsso Lovecrafto ir jo plėtotos „keistosios fantastikos“ prizmę. Šios grupės publikacijos baigiamos Arturo Bukausko meniniu tyrimu „Menama nukritusio lėktuvo ir lakūno kūnų sueitis (materijos reginiai)“ – tekstu, kurį skaitant siūloma vaizdą kaip galimus žmogiškuosius ir nežmogiškuosius asambliažus ir numatyti galimas gyvybės formas, manipuliuojant laiko apraiškomis bei sukuriant sutartas realybes.

Leidinyje publikuojami šaltiniai liudija fantazijų ir sapnų reikšmę meninei kūrybai. Publikuojami Juozapo Ignaco Kraševskio, Vincento Slendzinskio, Kazimiero Stabrausko tekstų vertimai į lietuvių kalbą ir jaunos dailininkės Lauros Zaveckaitės esė.

Rūta Janonienė

Foreword

The subject of this volume of *Acta Academiae Artium Vilnensis* – the reflection of visions, legends, dreams and fantasies in art – is intriguing and multi-faceted. Geographically it includes European art and mostly focuses on Lithuania. The chronology of the works discussed in the publications extends from the 16th century until our days.

Artistic imagination has been playing a very important role in artistic work at all times – it engenders a different artistic reality which is not identical to the realism of the visible world. Sometimes, imagination is awakened by myths and legends, and sometimes, by the plots of religious art related to the experiences of the Otherworld and visions. The theme of dreams related both to artists' dreams or their efforts to visualize the visions or dreams experienced by other persons is not infrequent both in secular and sacral art.

In Lithuanian culture we can find a large variety of aspects of this topic – the legends of the Iron Wolf that the Grand Duke of Lithuania Gediminas saw in his dream, the founding of Vilnius, as well as other myths, legends and fairy tales significant for Lithuanian historical consciousness, the scenes of visions and prophecies characteristic of Christian iconography, which were abundantly represented in wall and altar paintings in churches, and the trend of fantasy and mysticism that became manifest in artworks in the late 19th and the 20th century.

Texts by various authors, art historians and artists included in this publication address quite a wide range of issues of the interaction of visionariness, legends, dreams and art. The publications are divided according to their nature into scholarly articles and written sources presented at the end of the publication. Scholarly articles in their turn are grouped into several parts according to their topics. The first group is devoted to the topic of visualizing myths and legends in secular art. In their article *Gediminas's Dream in Art: The Political and Cultural Context*, Dovilė Barcytė and Ieva

Burbaitė discuss the iconography of the myth of the founding of the capital of Lithuania, Vilnius, overview the historical context of the emergence of this plot, analyze the political and cultural aspects that made an impact on the formation of the tradition of representation of Gediminas's dream in artworks and its changes, and underline the significance of this motif for the building of modern Lithuanian identity. Joana Vitkutė's article *Sleep, Myths and Allegories in the Painting Eros from the Collection of the Lithuanian National Museum of Art* presents an iconographic analysis of the imitation of the painting by the French artist François Lemoyne (1688–1737) created in 1729. To introduce the specific iconography of the painting, the author refers to the history of the sources, symbolism and artistic interpretations of the sleeping Eros. The image of the sleeping Eros, subtly connecting the allegories of classical mythology and moral allegory, in the opinion of the author of the article, becomes a metaphor of the complex world of human emotions. In her article *Mikołaj Krzysztof "the Orphan" Radziwiłł and the Arbor Humanae Vitae: Reflections on Human Life*, Jolita Liškevičienė more widely presents and analyses the iconography of a print that until now has not been in circulation in Lithuanian art research. It is a work of graphic art engraved by the Dutch engraver Theodoor Galle according to the idea of the noble of the Grand Duchy of Lithuania, Mikołaj Krzysztof "the Orphan" Radziwiłł. It was created while preparing a description of Radziwiłł's book *The Journey into Jerusalem* for printing. The author brings out several themes that are intertwined in the engraving, embracing a vision of human birth, life, death and eternal life, as well as the life story of Radziwiłł himself, the life values of that time, their relation to the Holy Scripture, and thoughts about eternity. This group of articles ends with Rasa Janulevičiūtė's publication *The Transformation of the Mistress of the Copper Mountain: The Malachite Casket at the EXPO'70 World Fair in Osaka*, devoted to The Malachite Casket that was displayed in the EXPO world fair in Japan in 1970. In the context of the display of the Soviet Union's pavilion, *The Malachite Casket* created by Lithuanian artists stood out by its original aesthetics and unique style. The article aims to restore the design of the display of *The Malachite Casket*, to establish its place in the Soviet Union's

pavilion, to discuss the concept of its design and separate works, and to bring out the relation of the display design to the image of the legendary Mistress of the Copper Mountain, Malachite Mistress, or the Green-Eyed Stone Maiden.

The second group of publications is devoted to dreams and visions in sacral art. In her article *The Infant Christ Bearing the Instruments of the Passion in the Chapel of St Theresa's Church in Vilnius*, Tojana Račiūnaitė draws our attention to a work recently discovered by conservators – the image of the Infant Jesus bearing the instruments of the Passion in the side Chapel of the Divine Providence (later, Our Lady of Good Counsel) in St Theresa's Church in Vilnius. The author of the article discusses the motif of the Infant Jesus bearing the instruments of the Passion as a basically dreamlike, metaphorical spectacle similar to a vision, presents its iconographic genesis, and reconstructs the meaning of this motif in the more general iconographic context of the church's décor. She develops a supposition that the polychromy of the church created in the second half of the 18th century was closely related to the iconography of the titular images of its altars. In the article *Visions and Dreams in the Iconography of St Dominic. Cases of the 16th–18th Century Dominican and Franciscan Art in Vilnius*, Birutė Valečkaitė explores the topic of dreams and visions in the iconography of the founder of the Order of Preachers, St Dominic (Domingo de Caleruega, ca 1174–1221). The article is based on the analysis of artworks created in the 16th–18th centuries in the environment of the Dominican and Franciscan convents in Vilnius. While comparing the images with the narratives that inspired them, recorded in the saint's biographies and legends, she distinguishes different means of representing dreams and visions: presenting the narrative through the attributes of St Dominic, through the saint's figure symbolizing the activity of the Order of Preachers, or presenting a vision as taking place "here and now". While drawing attention to the composition of St Dominic's figure in the analyzed works, the saint's role in the images of dreams and visions is discussed. Sigita Maslauskaitė-Mažylienė's article *Do Jesuits See Visions? The Painting of St Ignatius of Loyola in Musninkai* is also devoted to the heritage

of Lithuanian art. The author of the publication presents the image of *St Ignatius of Loyola* created in 1901, which has not yet received research attention, analyzes its genesis, overviews its baroque iconography of visions and ecstasies, and discusses the influence of the most prominent work *Spiritual Exercises* by St Ignatius of Loyola (1535–1548) on architecture and art. The article *The Temptation of Christ by Napoleon Iłakowicz: A Vision of the Struggle Between Good and Evil* by the compiler of this volume, Rūta Janonienė, is also devoted to the history of a single painting and the analysis of its contents. The painting by the Lithuanian 19th century artist Napoleon Iłakowicz (1811–1861) so far has been known only from mentions in literature. Currently the whereabouts of the painting is unknown; thus, its surviving photograph is the only iconographic source giving us a possibility to discuss this work, which is quite extraordinary in the context of Iłakowicz's work, in more detail. The ideas embodied in the painting are explored by bringing out their relation to the artist's world perception.

The third group of publications addresses the topic of dreams and visions of artists themselves. In her article *The Realism of Albrecht Dürer's Dream*, Giedrė Mickūnaitė draws attention to what is probably the first image of an actual dream in Western art. The author analyzes the watercolour conveying the artist's dream of 1525 and its retelling in the context of the Renaissance concepts of knowledge, vision and image of that time, presents the historical context of this dream, and surveys the previous interpretations of this work. Skaidra Trilupaitytė in her article *The Shadow Out of Time. Dreaming of Japan* discusses dreams in the work of the contemporary Lithuanian artist Mindaugas Lukošaitis. The author views his drawing series *I Dreamt of Japan* through the prism of the classic of horror literature, Howard Phillips Lovecraft, and his weird fiction. The publications of this group end with Arturas Bukauskas's artistic research *A Tentative Intercourse of the Bodies of a Crashed Plane and the Pilot (Material Spectacles)* – the author suggests while reading this text to feel the image as potential human/inhuman assemblages and predict possible life forms as well as create agreed realities.

The sources published in this volume illustrate the meaning of fantasies and dreams for artistic work. Translations of the texts by Józef Ignacy Kraszewski, Wincenty Sleńdziński and Kazimierz Stabrowski into Lithuanian, and an essay by the young artist Laura Zaveckaitė are published.

Rūta Janonienė